

Korunk 2009 Február.

A magyar nyelv helyzete Ausztriában

Szoták Szilvia

Trianon következtében a magyar nyelvközösség jelentős része, így a burgenlandi magyarság is egy sajátosan új helyzetbe, kisebbségi státusba került. Ennek következtében a magyar nyelv nem egy, hanem egyszerre nyolc országban változott/változik, s mindegyik országban más-más tényezők befolyásolták/befolyásolják fejlődését (vö. Szilágyi N. Sándor 2008. 105. Lanstyák 2008. 119). Tanulmányomban az ausztriai magyar népcsoport jogait és lehetőségeit vázolom fel, s mutatom be néhány aspektusát a magyar nyelvoktatásnak.

Az ausztriai magyarság helyzete

A 2001-es népszámlálás feldolgozott adatai szerint az Osztrák Köztársaság területén 40 583 személy jelölte meg használati nyelveként a magyart is. Ezzel a magyar népcsoport lélekszámban a legnagyobb kisebbséggé nőtte ki magát, megelőzve az Ausztriában hivatalosan elismert karintiai és stájerországi szlovéneket, burgenlandi horvátokat, romákat, bécsi szlovákokat és bécsi cseheket.¹ Az ausztriai magyarokat eredetüket tekintve két csoportra osztjuk:

1. A 10–12. században határőrfeladatok ellátására a nyugati határvidékre telepített burgenlandi magyarok csoportja az első világháborút lezáró Párizs környéki békekötés alapján került az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával osztrák fennhatóság alá, s ezzel többségi státusból kisebbségibe. Az utolsó census alkalmával 6641 főt számláló burgenlandi magyarság kétharmada napjainkban két nyelvszigeten él: a Felső-Őrség három településén – Felsőőrben, Alsóőrben és Őriszigeten – és a Közép-Burgenlandban fekvő Felsőpulyán, míg a fennmaradó egyharmadnyi lakosság szétszórva 156 településen.

2. A Burgenlandon kívül élő magyarok ausztriai léte különböző vándorlási vagy menekülési hullámok eredménye. A Bécsben élő magyarok jelenléte például a középkorig visszavezethető, s ez részben a bécsi és a magyar városok polgárai közötti családi kötelékeknek köszönhető, részben a Bécsben tanuló diákok népes seregének. A hivatalosan népcsoportként is elismert, Bécsben és környékén letelepedett migráns eredetű diaszpóra létszáma 15 435 főt tesz ki a 2001-es census adatai szerint. A tartományi székhelyeken élő, ugyancsak migráns eredetű, magyarul is beszélő lakosok száma 18 507. A hatályos törvények szerint ez utóbbi csoport nem tartozik bele a hivatalosan elismert magyarok létszámába.

Vonatkozó jogszabályok

A kisebbségekre vonatkozó alapjogokat elsőként az Osztrák–Magyar Monarchia 1867/142-es számú állami alaptörvénye fogalmazta meg. Ezt követte a St. Germain-i Államszerződés 1920/303-as, majd az 1955-ös Államszerződés 1955/152-es törvénye. Ez utóbbi népcsoportként csak a burgenlandi horvátokat és a karintiai, stájerországi szlovénokat ismerte el. A magyar kisebbség szempontjából a jelenlegi kisebbségpolitikai szabályozás alapját képező kerettörvény, az 1976-os népcsoporttörvény (Volksgruppengesetz) vált jelentőssé, mert hivatalosan is elismerte ausztriai népcsoportként a burgenlandi magyarságot, s népcsoporttanácsok létrejöttét támogatta. A jelenleg 16 fővel működő magyar népcsoporttanácsnak mindössze javaslattevési joga van. A 2000-ben kiadott topográfiarendelet (Topographieverordnung – Burgenland, BGB1.II Nr. 170/2000) csaknem 70 év után teremtette meg magyar nyelvű helységnévtáblák kihelyezését Burgenland négy magyarlakta településén, Felsőpulya, Felsőőr, Alsóőr és Őrsziget határában. Az ugyancsak 2000-ben hatályba lépő hivatali nyelvtörvény az említett települések hivatalaiban engedélyezi a magyar nyelvű ügyintézkést. Terepmunkám alkalmával többször tapasztaltam, hogy bár léteznek magyar nyelvű nyomtatványok, ezeket nem az autochton kisebbség tagjai, hanem a migráns magyarok használják, akik nem beszélnek a német nyelvet a nyomtatványokhoz szükséges nyelvi kompetenciával.

Az új tartomány, Burgenland Ausztriához csatolása után egészen 1937-ig a magyar iskolai törvények voltak érvényben. Noha az egyház és iskola kettéválasztására már 1868-ban sor került, Burgenlandban Trianon után mégis működtek felekezeti iskolák, mert a kormánynak az iskolaszékek vezetésével működő felekezeti oktatásügy magyar modellje szimpatikus volt (Baumgartner 2004. 51). Az 1937-es burgenlandi iskolatörvény csak egy évig lehetett érvényben, ugyanis Hitler véget vetett a kisebbségi oktatásnak. Az említett törvény csak 1945 után vált újra hatályos jogszabállyá, és egészen 1994-ig, az újabb iskolatörvény megalkotásáig volt érvényben. A magyaroktatás helyzetén az 1976-os népcsoporttörvény változtatott, ezután kerülhetett sor a magyar nyelvű oktatás újraindítására a már említett négy településen.

Az Osztrák Köztársaságban az alkotmányos szabályozások szintjére van emelve a hat hivatalosan is elismert népcsoport oktatásával kapcsolatos minden törvény, jóllehet ezek tartományi szinten valósulnak meg. A burgenlandi kisebbségi iskolatörvény (641/1994) a tartományban élő magyarok, horvátok és romák oktatási jogait szabályozza elemi iskolai szinttől az érettségig. A törvény hozzájárult ahhoz, hogy a népcsoportok oktatási jogai kiszélesedtek, s a tantervi keretek modernizálásával a kisebbségi oktatás minősége is javult.

A szabályozás egyik legfontosabb eleme, hogy az 1937-es törvényhez képest megszűntek a censusokon alapuló százalékos kötöttségek, azaz Burgenland bármely településének iskolájában oktatható a három népcsoportnyelv, ha megvan az osztályok vagy csoportok beindításához szükséges, törvényben előírt jelentkezői létszám. A törvény az elemi iskolákban a szabadon választott nyelvtanuláson túl engedélyez: kétnyelvű (magyar/német vagy horvát/német) oktatást, illetve a csak kisebbségi nyelvű (csak magyar/horvát) iskolák/osztályok létrehozását és működését is lehetővé teszi. Ez utóbbi esetben heti hat órában kötelező a német nyelv tanítása. Középiskolai szinten csak kétnyelvű oktatást engedélyez.

A törvény különös gondot fordít a tanerők képzésére/továbbképzésére, s tartalmazza ennek módozatait. A kétnyelvű tanintézetek leendő oktatóinak az Eisenstadti Pedagógiai Akadémián (Tanítóképző Főiskola) folytatott tanulmányaik során külön magyar és/vagy horvát nyelvi képzésben és óvodai/iskolai gyakorlaton kell részt venni. Akik már rendelkeznek óvodapedagógusi vagy tanítói diplomával, azoknak a nyelvi és speciális módszertani tárgyakból kiegészítő vizsgát kell tenniük.

A Tartományi Iskolatanácsban belül külön főosztályt hoztak létre a kisebbségi oktató- és nevelőmunka koordinálására. A szakfelügyelők hatáskörét minden iskolatípusra vonatkozóan megállapították.

A jogszabály kimondja, hogy a szülők a kétnyelvű bizonyítvány kiállítását kérvényezhetik.

A kisebbségi osztályok összlétszámát a törvény 20 főben maximalizálta, s azt is engedélyezi, hogy egy magyar nyelvet tanuló csoport több osztályból is létrejöhessen. Ennek megfelelően az elemi iskolában magyar nyelvű osztály indításához 7, külön csoportéhoz 5 fő jelentkezése szükséges. Felső tagozaton és szakmunkásképzőben 9 fővel indulhat kisebbségi osztály, 5 fővel csoport. A nyolcosztályos gimnázium első négy évfolyamában 12 fő szükséges egy osztály beindításához. (Mühlgaszner 2004).

Az 1995-ben hatályba lépett (LGBI. Nr. 63/1995) s azóta többször módosított burgenlandi óvodatörvény a kétnyelvű nevelést szabályozza a bölcsődékben, óvodákban, napközi otthonokban. Felsőőr, Alsóőr, Őrsziget és Felsőpulya körzetében a magyart „második óvodanyelvként” írja elő. A magyar nyelv tanulását az óvodai nevelésben egész Burgenlandban, a nem autochton településeken is lehetővé teszi a törvény, ha a szülők 25 százaléka igényli.

Magyaroktatás Ausztriában

Burgenland tartományban a 2008/2009-es tanévben 2566 diák tanulja a magyar nyelvet² a törvény által kétnyelvűként (zweisprachig) emlegetett, a valóságban két tannyelvű (minden tantárgyat két nyelven, magyarul és németül is tanító) oktatási formában, valamint idegen nyelvként. Két településen, Alsóőrben és Őrszigeten működik kétnyelvű elemi iskola,³ és további nyolc település elemi iskolájában indult kétnyelvű osztály, vagy tanulnak a gyerekek magyart kötelező jelleggel.⁴ Összesen 305 diák, a magyart tanuló gyerekek alig nyolcada vesz részt a kisebbségi oktatás tekintetében legelőnyösebbnek mondható kétnyelvű oktatási formában. Sokkal nagyobb azon tanulóknak a száma, akik szabadon választott formában tanulják a magyar nyelvet heti 1–3 órában jegykötelezettség nélkül: a tartomány 65 elemi iskolájának 1078 tanulója él ezzel a lehetőséggel. Az általános iskola 5–8. osztályában már nem indultak kétnyelvű osztályok: 217-en tanulják kötelező jelleggel, jegykötelezettség mellett a magyar nyelvet, míg 419-en szabadon választott formában, jegykötelezettség nélkül.

A gimnáziumokban összesen 250 diák tanul magyarul, ebből 167 a Felsőőri Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium tanulója, míg a többiek szabadon választott tantárgyként tanulják a

nyelvet. A középiskolákban magyar tanuló diákok száma 271, szintén szabadon választott tantárgyként sajátítják el a nyelvet. Az adatokból nyilvánvaló, hogy az elemi iskola után csökken a magyarul tanulók létszáma, érezhetően csökken a magyar nyelv iránti érdeklődés is.

Burgenland egyetlen kétnyelvű középiskolája, a Burgenlandi Kétnyelvű Szövetségi Gimnázium (ZBG) 1992-ben nyitotta meg kapuit kísérleti jelleggel. Máig ez az egyetlen intézmény, ahol a magyar nemcsak idegen nyelvként, hanem az oktatás nyelveként is használják. Egyszerre két népcsoport – a horvátok és magyarok – oktatási igényeit elégíti ki az intézmény nyolcosztályos gimnáziumi keretek között. Az intézményben párhuzamosan magyar–német és horvát–német kétnyelvű oktatás folyik. A magyar tanulók létszáma a rendszerváltás után, valamint Magyarország Európai Unióba való belépése után folyamatosan nő. Ezzel szemben a horvát tanuló gyerekek létszáma csökken a gimnáziumban, de ez általános tendencia Burgenland-szerte. Az iskola nagy hangsúlyt fektet a tanulók multikulturális nevelésére, a kulturális másság elfogadására. A gyerekek a matematika, német, informatika és idegen nyelvek kivételével minden tantárgyat két nyelven sajátíthatnak el, míg magyarul heti négy órában folyik az oktatás. A törvény lehetőséget ad heti egy órában a felzárkóztatásra, illetve az iskolában működő fordítóműhely ugyancsak emelheti a magyar nyelvvel eltölthető foglalkozások óraszámát. A magyar nyelv arányát a két nyelven oktatott tantárgyak tanításában évről évre lehet fokozatosan növelni. Ennek az a magyarázata, hogy a tanulók eltérő nyelvi kompetenciával érkeznek az iskolába, amit az oktatás során tolerálni kell. Ebben az iskolában nem lehet differenciálás nélkül oktatni. Emellett nagy terhet ró a tanárra, hogy az egy osztályon belül létező eltérő tudásszintek oktatására a minisztérium által engedélyezett tankönyvlistáról egységesen nem, csak korlátozott számban tudnak tankönyvet választani. A sajátos helyzet megoldásaként a tanárok maguk kénytelenek oktatási segédanyagot előállítani (vö. Mühlgaszner 2004). A gimnáziumban oktató tanároktól elvárják mindkét nyelv magas szintű ismeretét és az ezt tanúsító diplomát, amelynek megszerzése a Bécsi Egyetem Finnugor Tanszékén történik, illetve a tanárok másik részének Magyarországon megszerzett diplomája van.

Noha a bécsi magyarok jogállásukat tekintve 1992 óta szintén a hivatalosan elfogadott ausztriai magyar népcsoport részét képezik, a Bécsben és környékén élő migrációs eredetű magyar diaszpóra kisebbségi oktatásának törvényi szabályozása nagy hiányosságokat mutat. Az 1976-os népcsoporttörvényben meghatározott kisebbségi jogokra hivatkozva Bécsben a magyar egyesületek által szervezett, a hivatalos oktatás keretein kívül eső anyanyelvmegőrző nyelvórák a legműködőképesebbek. Bécsben a helyi magyarság különböző szervezeteit összefogó és azok hivatalos képviselőjét ellátó ernyőszervezet, az Ausztriai Magyarok Központi Szövetsége által működtetett Bécsi Magyar Iskola és a 71. számú Széchenyi István Cserkészcsapat foglalkozásai biztosítanak lehetőséget a magyar nyelvű kultúra ápolására és elsajátítására. A civil szervezetek kezdeményezésén kívül a Városi Iskolatanács által létrehozott Projekt Hungaricum nevet viselő nyelvoktatási program ad még lehetőséget a magyar nyelv tanulására szintén a hivatalos oktatás keretein kívül.

A Bécsi Magyar Iskola megalapításának gondolata már a hetvenes években felmerült, majd az erdélyi menekülthullám nyolcvanas évek végén bekövetkezett tömeges megjelenésével aktualizálódott (Deák 1998). Napjainkban a gyerekek óvodától egészen az érettségiig öt

korcsoportban részesülhetnek magyaroktatásban kéthetenként szombaton három tanórán. A lehetőséggel kb. száz diák él (Koleszár 2005).

Az 1961 óta működő bécsi székhelyű, kb. 120 tagot számláló, 71. számú Széchenyi István Cserkészcsapat kiemelkedő anyanyelvmegeőrtő szerepet tölt be a magukat magyar származásúnak valló fiatalok körében. A foglalkozásokon való részvételhez szükséges a magyar nyelv valamilyen szintű ismerete, s ezeken fontos szerepet tölt be a magyar nyelvű kommunikáció, a magyar történelmi és néprajzi ismeretek elsajátítása.

Az 1995/96-os tanévben beindított, a Bécsi Városi Iskolatanács által működtetett Projekt Hungaricum elnevezésű nyelvoktató program a bécsi magyar népcsoportoz tartozó gyerekek nyelvoktatását igyekszik megoldani. Előnye, hogy van, hátránya, hogy a főváros négy elemi iskolájában van csak erre lehetőség hetente egyszeri alkalommal, délután két órában. A kb. 150 kisdíák különböző kerületekből keresi fel a négy kijelölt iskolát, s ott szabadon választott tantárgyként, jegykötelezettség nélkül tanulja a magyar nyelvet.

A Bécsi Egyetem Finnugor Intézete 1973-tól működik, s az egyetlen intézmény német nyelvterületen, ahol magyar szakos tanárképzés folyik a nyolcvanas évek végétől. Itt végzett tanerők oktatnak Burgenland, Bécs, illetve Felső-Ausztria iskoláiban magyar nyelvet. A tanszék szerteágazó igényeknek próbál meg eleget tenni ezenkívül. Az oktatás nyelve a német s részben magyar, angol, finn.

Összegző gondolatok

Az 1989-es magyarországi rendszerváltásnak, a határokon átnyúló gazdasági kapcsolatok felélénkülésének és Magyarország EU-tagságának köszönhetően a magyar nyelv presztízse megnövekedett Burgenlandban, s ez a tendencia nyomon követhető a magyar nyelvet iskolai keretek között tanulók létszámának növekedésében, de a felnőttek körében népszerű délutáni nyelvtanfolyamok népszerűségében is. A tanulók összetételének vizsgálatakor látjuk, hogy a magyar nyelv iránti érdeklődés elsősorban a többségi társadalom s nem a magyar népcsoport körében növekedett meg (Balikó, 2002). Hiába az iskolatörvény által biztosított jogi keret, a népcsoport a számára legelőnyösebb oktatási formát – miszerint egynyelvű magyar osztályokban heti hat órában tanulhatná az államnyelvet – nem használja ki, mert nem akarván a nagyszülők hibájába esni, a szülő attól fél, hogy ebben a keretben a boldogulásához szükséges államnyelvet a gyerek nem fogja tudni magas kompetenciával elsajátítani.

Bécsben a jogi keretek is hiányoznak, s Burgenlanddal ellentétben az osztrák fővárosban csak délutáni vagy hétvégi iskola keretében lehet magyart tanulni. A legnépszerűbb módja a nyelvtanulásnak a jegykötelezettséggel nem járó, szabadon választott oktatási forma, amely azt a félelmet látszik erősíteni, hogy a kötelezettséggel nem járó népcsoportnyelv tanulásának presztízse csökkenhet. Ennek ellenére Burgenlandban és Bécsben is nő a magyar nyelv iránti érdeklődés. A napjainkban megvalósuló heti egy–másfél órás magyar nyelvoktatással Bécsben s a többségében

heti egy–három órás nyelvoktatással Burgenlandban azonban nincs lehetőség a nyelv-cserehelyzet megfordítására, mindössze a magyar nyelv iránti figyelem felkeltését lehet szinten tartani.

JEGYZETEK

1. Ez annak köszönhető, hogy aki 10 évig Ausztriában tartózkodik, az megkapja az állampolgárságot. Gyakorlatilag ezzel magyarázható, hogy évtizedek óta szinte nem csökken a burgenlandi magyarság száma sem.
2. http://www.lsr-bgld.gv.at/Pub_download/index.htm. Legutolsó nézet: 2008. december 26.
3. Összesen 28 kisdíák látogatja ezeket az osztályokat.
4. Felsőőr, Felsőpulya, Locsmánd, Harácsony, Miklóshalma, Répcekőhalom, Városhadász, Neusiedl See am Tabor; összesen 277 diákkal.
5. A ZBG-ban tanuló diákok az alábbi négy csoport valamelyikébe sorolhatók be: 1) osztrák szülők németül beszélő gyermekei, akik nem tudnak magyarul; 2) a burgenlandi autochton magyar népcsoporthoz tartozó gyerekek, akik vagy tudnak magyarul, vagy nem; 3) Erdélyből, Vajdaságból, Magyarországról emigrált szülők magyar ajkú gyermekei; 4) Magyarország valamelyik határ menti településéről naponta tanulni átjáró magyar diákok, akik leginkább a gimnáziumban oktatott idegen nyelveket (német, angol, francia) szeretnék elsajátítani (Vö. Csiszár 2007).

IRODALOM

- Balikó, Ludwig: Die Auswirkungen des Minderheitenschulgesetzes auf den Ungarischunterricht an den Pflichtschulen im Burgenland. Kézirat. 2002.
- Baumgartner, Gerhard: Minderheitenschutz versus Sprachunterricht – Zur Rolle der burgenländischen Minderheitenschulgesetze 1937 und 1994. In: Vielfalt. 10 Jahre Minderheitenschulgesetz für das Burgenland. Herausgeber: hkdc-Kroatisches Kultur- und Dokumentationszentrum in Kooperation mit dem Landesschulrat für Burgenland. Rötzer-Druck, Eisenstadt. 2004. 51–56. Csiszár Rita : Gondolatok a burgenlandi őshonos és a migrációs eredetű bécsi magyar kisebbséganyelvi oktatásról a jogi szabályozás és a gyakorlat tükrében. In: Iskolakultúra 2007. 6–7.
- Deák Ernő: Bevezetés. In: Koleszár Ildikó (szerk.): Tíz éves a Bécsi Magyar Iskola. Az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetsége, Bécs, 1998.
- Koleszár Ildikó: Határon innen – határon túl. Tanévkezdés a Bécsi Magyar Iskolában. Bécsi Napló, 2005. szeptember–október, 2.

Lanstyák István: A magyar szókészlet szétfejlődése 1918 után. In: Fedinec Csilla (szerk.): Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban. Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Bp., 2008. 118–136.

Mühlgaszner, Edith: Bildungschance Mehrsprachigkeit. In: Vielfalt. 10 Jahre Minderheitenschulgesetz für das Burgenland. Herausgeber: hkdc-Kroatisches Kultur- und Dokumentationszentrum in Kooperation mit dem Landesschulrat für Burgenland. Rötzer-Druck, Eisenstadt, 2004. 110–116.

Szilágyi N. Sándor: A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In: Fedinec Csilla (szerk.): Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban. Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Bp., 2008. 105–118.

Szoták Szilvia: Lokális identitásvizsgálat és interetnikus kapcsolatelemzés a burgenlandi Felsőpulyán. In: Bakó Boglárka (szerk.): Lokális világok. Stratégiai Kutatások sorozat, MTA Társadalomkutató Központ, Bp., 2003. 59–283.

Szoták Szilvia: A magyar nyelvoktatás fejlődése és jelenlegi helyzete Ausztriában. Kézirat. 2009.